

M I S C E L L A N E A

S. JANINA KRASZEWSKA C. R.

MATERIAŁY DO HISTORII BUDOWY KOŚCIOŁA SS. WIZYTEK W WARSZAWIE

Przy wydaniu materiałów zebranych z Archiwum Sióstr Wizytek ograniczam się do kilku uwag o rodzaju źródeł, zawierających wiadomości o budowie kościoła Sióstr Wizytek.

Źródła, które mi udostępniono dadzą się podzielić na dwie grupy: I-sza najważniejsza, to księgi rachunkowe różnego rodzaju n. p. księgi rachunków rocznych ujęte w pewne okresy lat jak, od fundacji do 1864 r. lub od 1715 do 1770, następnie księgi rachunków miesięcznych, też w odniesieniu do pewnych okresów czasu. Z ksiąg tych daje się wysledzić historia budowy kościoła dawnego i późniejszego oraz remontów; poznamy z nich ludzi pracujących przy budowie, a więc przede wszystkim architektów, malarzy i rzemieślników, a także osoby przyczyniające się do wzniesienia kościoła.

Księgi z których korzystałam są następujące:

- I. Księga rachunkowa od fundacji do 1864 r.
- II. Księga rachunków rocznych 1715–1770.
- III. Księga rachunkowa od fundacji do 1715 r.
- IV. Księga rachunków rocznych 1715–1728.
- V. Księga rachunków miesięcznych 1695–1748.
- VI. Księgi rachunkowe 1695–1748 (kilka tomów).
- VII. Księga rachunków miesięcznych od fundacji do 1695.
- VIII. Księga rachunków miesięcznych 1748–1863.

Drugą grupę stanowi Kronika klasztoru dotycząca czasu od fundacji t. j. od 1654 do 1771. Przytaczam ją tak, jak zresztą i wyjątki z ksiąg rachunkowych z zachowaniem pisowni czy to w języku francuskim czy polsk'm; poza tym w Archiwum znajdują się listy, z których podałam jeden wyjątek dotyczący architekta (B), akt erekcyjny Marii Ludwiki z 1654 (A) i napis na blasze położonej na kamieniu węgielnym pod budowę kościoła SS. Wizytek w r. 1728 (C).

Załączam też elewację kościoła (ryc. 187) i plany całości budowli klasztoru i kościoła dawnego, (ryc. 189 i 190) które zachowane są naogół w dobrym stanie, uszkodzenia występują tylko na miejscach zagięć.

Co do kolejności przytaczania materiałów źródłowych na pierwsze miejsce wysunę kronikę⁽¹⁾, gdyż ta stanowi jakby tło do bardziej szczegółowego rozważania, na podstawie ksiąg rachunkowych, historii poszczególnych faz budowy kościoła. Wyjątki z ksiąg rachunkowych⁽²⁾ przytaczam w porządku chronologicznym, uwzględniając wszystkie księgi co do każdego roku, na który przypada notatka odnosząca się do budowy kościoła. Pozostałe materiały (3 A, B, C) znajdują się na końcu.

Zanim przystąpię do podania tychże materiałów składam podziękowanie Jego Eminencji Kardynałowi Aleksandrowi Kakowskiemu, Arcybiskupowi Warszawskiemu za udzielenie mi pozwolenia na korzystanie z Archiwum SS. Wizytek oraz Wielebnym Siostrzom Wizytkom, które w r. 1925 z całą życzliwością udostępniły mi wyżej wymienione źródła.

1

Relation de Ce qui s'est passé de plus remarquable depuis le Commencement de la Fondation de Notre Monastère de la Visitation S-te Marie de Varsovie en l'année 1654 tant dans le Cours du Voiage de Nos Soeurs qu'en leur arrivé et depuis notre etablissement jusqu'à cette présente Année 1771.

Extrait du livre du Convent et de la Lettre Circulaire Imprimé à Paris en l'année 1655. Dieu ayant destiné de toute éternité d'établir notre S-te Congrégation dans le royaume de Pologne, choisit pour un très digne Instrument de cette Oeuvre La Sérénissime et très Illustre Reine Louise Marie de Gonsague laquelle par un saint zèle de procurer le Bien Spirituelle d'un Pays où régnoit Son Illustre Epoux Jean Casimir Roi de Pologne. L'estime que cette grande Reine avoit pour notre Institut l'ayant souvent fréquenté en France elle crut que l'esprit de Notre Saint Fondateur venant à être connu par notre manière de vie serviroit à plusieurs pour recevoir ou renouveler en eux l'esprit d'une véritable devotion premierement par la douceur de notre Institut ne Se trouvant en Pologne que des Religieuses de Regles tres Austere elle procurait par la une retraite pour Celles qui desireroit Se consacrer a Dieu et dont la Santé ne permettoit pas de s'engager dans des Religions où il faut pratiquer des grandes austerités.

La seconde intention de Cette Grande Reine etait de donner un Azile a Celles qui voulant sortir du desordre pour faire penitence eussent une retraite où elles puissent être recues et se mettre à l'abri des occasions de continuer ou de retomber dans le péché¹. Mais dans la suite

1) dans le livre du Couvent.

Sa Majeste faisant reflection sur les inconveniens qu'il y auroit a établir une maison de penitentes, jugea qu'il valloit mieux prevenir le mal par la bonne Education de la jeunesse, que de Convertir et retirer Celles qui seroient tombé dans le crime comme une chose bien plus difficile ce que Sa Majesté fit savoir a nos Soeurs après leur Arrivé leur declarant que c'était là Sa principale intention en l'Etablissement de cette Maison et que pour cela lorsque on batiroit l'on fit un appartement expres dans le Monastere pour les Demoiselles Pensionnaires.

L'affaire ainsi resolue, les Obediences obtenues, de part et d'autres, comme aussi les Passeport et Suretés pour le voyage, le Marché fait pour le trajet le transport des meubles et des Personnes destiné pour cette fondation«.

Str. 19, 20 Następnie podany jest opis podróży Sióstr do Polski ¹. «Enfin elles partirent de Danzig le dixhuit (18 juin 1654) sur le soir ou après un trajet de dix jours elles ariverent a quelque lieux de Varsovie dans la ville de Bloigne ou elles aresterent quelque jours. La Reine les ayant fait rester a Cause de la Conjoncture des Nosces d'une de ses filles d'honneur qui se faisait au Palais Royal dans l'appartement qu'on avait destiné a Nos cheres Soeurs lesquels, le mardi Trentieme de Juin (30 Juin 1654) se mirent en chemin pour Varsovie dès le matin, elles n'avoient pas encore faite un Lieu qu'elles rencontrerent. Mademoiselle de Villers Demoiselle d'honneur de Sa Majesté qu'elle leur envoyoit au devant. Cette Demoiselle fit monte La très honoré Mère de Gletain dans son Carosse avec quelqu'unes des Soeurs et leur temoigna la joie quelle avoit de leur heureuse Arivé et de Celle que la Reine recevoit de les posseder apres une si longue Attente. Si l' orage et la pluie qui furent extraordinaires apres une longue secheresse leur fut incomode, elle leur fut aussi favorable en un point qu'elles avoient fort désiré, savoir qu'elles puissent entrer a petit bruit au Palais ou environ l'heure du Midi elles eurent l'honneur de se jetter aux Pieds de Notre Serennissime Reine et fondatrice et de baiser Sa main Royale, elle les reçut avec une Majesté si auguste et si suave en meme temps que ce premier abord qui ne fut que d'un petit quard d'heure au plus leur fit oublier toutes les traverses et fatigues de leur Voyage. Mais ne se contentant pas de cette premiere entrevue en les recevant comme une Reine très puissante et fondatrice Magnifique, Sa Majesté y ajouta aussi tôt la bonté d'une mère tres tendre vers Ses cheres filles, faisant retirez tout le monde et les faisant conduire dans un de ses appartement afin de leur donner lieu de se reposer... Le desir que Nos cheres Soeurs

1) cf. J. BARTOSZEWICZ, Kościoły warszawskie, Warszawa 1855 s. 245 sq (przyyp. red.)

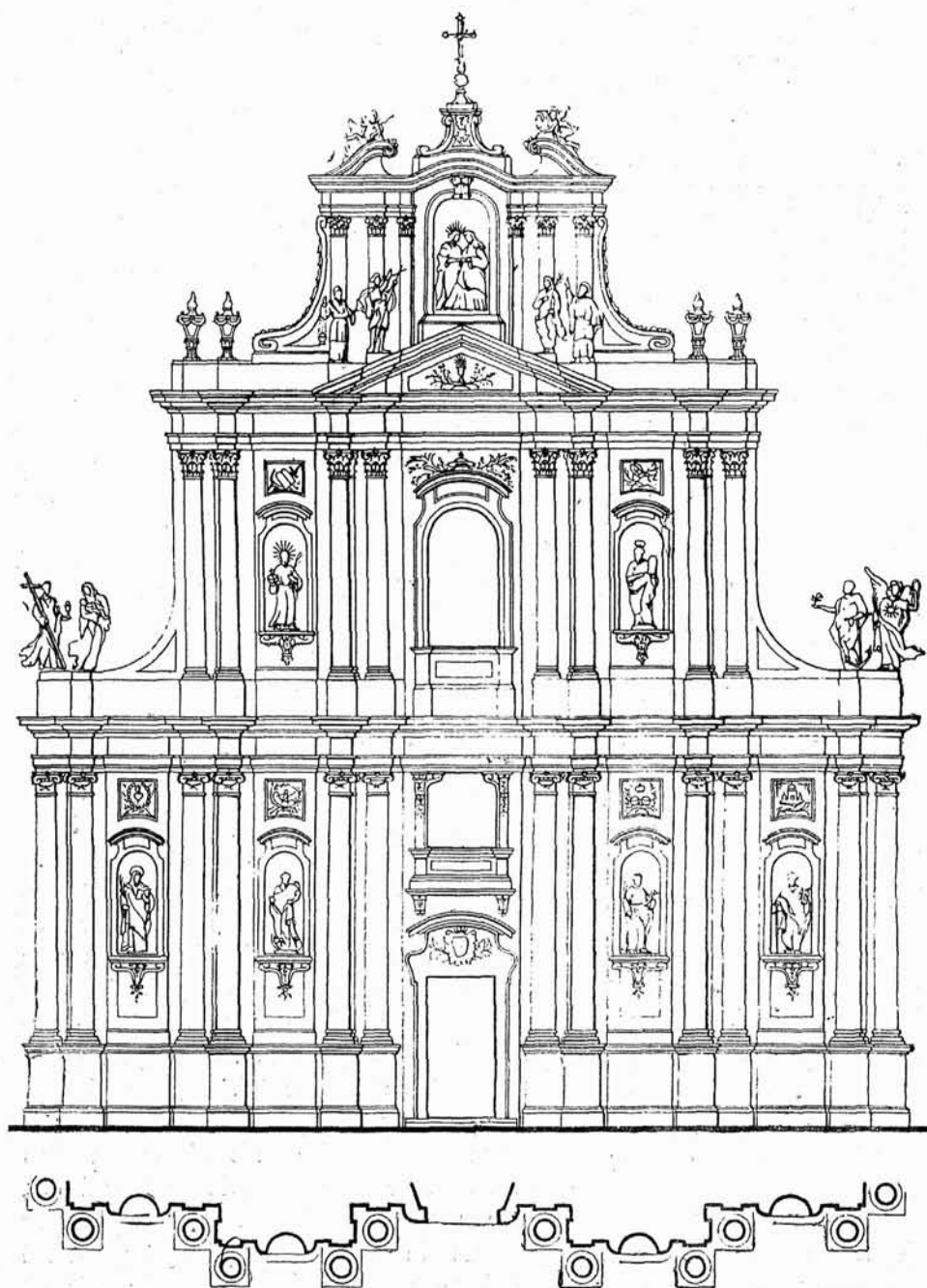
avoient de se retire dans leur maison faite depuis si longtemps, Sa Majesté qui estoit venu les trouver apres le dîner, dit a la très honoré Mere qu'il avoit certaines choses a faire a cette Maison pour l'entiere et parfaite Closture et l'ornement de l'Eglise qu'elle avoit laissé expres afin qu'elles les fissent faire selon nos Coutumes et que cela les empecheroit d'avoir tout le repos et la tranquillité qu'elles pouvoient souhaiter parmi le tracas des ouvriers, qu'il valloit mieux qu'elles demeurassent dans le Palais jusqu'à ce que tout fut achevé. Elle leur donna deux chambres, une grande salle qui leur servait de Refectoire et son Cabinet de repos et pour leur donner une plus grande Consolation elle voulut encore Cette apres dinné prendre la peine de les mener a leur Maison laquelle en Ces tems la estoit joignant le Palais Royal.

Str. 46. La Mere Boglewska ayant fini son second Trienal la très honore Mère Marie Helena Poniatowska lui succeda, elle fut elue (29 mai 1724) unanimement avec une grande satisfaction tant de la Communauté que de Personnes seculieres de la premiere distinction qui a l'envie lui temoignerent leur bienveillance, aussi meritoit elle toute la Consideration et l'attention possible plus elle s'approchoit de Dieu pour s'unir avec lui plus elle estoit recherché et aimé des Creatures. C'etait une respectable Veuve grand Mere du Roy aujourd'hui regnant, qui s'etoit retiré et consacré au service de Dieu sur le retour de l'age avec tant de ferveur qu'elle surpassait les plus jeunes dans tous les exercices de la vie Religieuse. Ce fut pendant Sa superiorité que son excellence Madame la Comtesse Sieniawska Castelane de Cracovie et grande Generalle de la Couronne intime Amie de Notre chère Mere, se declara fondatrice de Notre nouvelle Eglise et promit de donner la somme de 120 mille franc de Pologne en donnant d'avance 36 mille franc pour la faire commencer sans retardement. Suivant donc ses pieuses intentions tous les fondemens ayant été creusé, Son Excellence Monseigneur l'Illustrissime et Reverendissime Camille Paulucci Archeveque d'Iconne Nonce et Legat Apostolique en Pologne, posa la premiere Pierre de ce nouveaux Edifice avec les Ceremoniès accoutumé et ordonné dans le Ritual Romain Accompagné de tout le Clergé et d'une infinité de personnes de la premieré condition. Cette Sollemnité se fit le lendemain du jour de Saint Louis Roy de France (28 Aoust 1728) et l'Eglise fut dédiée sous le nom et le Titre de Saint Louis de Gonsague.

Extrait du livre de Chapitre conforme a la lettre Circulaire imprimé à Paris. Datte de Varsovie le 10 Septemb. 1728. Son Excellence Madame la Comtesse Sieniawska l'ayant choisi pour tel en memoire de notre premiere et Illustre Reine

et fondatrice Louise Marie de Gonsague. Apres cette solennité on continua le batiment avec toute la diligence possible si bien qu'au bout d'un ans il fut si avancée qu'on y mit le toit, mais par malheur on fut obligé d'en rester là sans avoir le moyen de faire poursuivre les ouvriers, Dieu ayant permis que la susditte Dame et fondatrice mourut subitement sans avoir eu le loisir de faire aucun Testament ni donation pour achever notre Eglise qui resta l'espace de 28 ans sans qu'on y travailla.

Str. 51-52. La meme Année (1754) vers le moi d'Octobre arriva un accident facheux mais qui donna lieu a la Resolution que Notre très honoré Mere prit de finir le batiment de l'Eglise dont il ny avoit que les murs qui menaçoient de ruine et le toit Couvert de thumulles, un jour pendant Matines les poultres s'étant apparament pourie peu a peu tout le toi tomba sans qu'il y ait le moindre vent le bonheur voulut quil s'enfonça dans l'interieur de l'Edifice et que ce fut la nuit. Car si cet accident fut arrivé le jour unmenquablement plusieurs personnes auroient été assommés puis qu'il falloit passer par cette Masure pour venir a notre petite Eglise, le bruit que cela fit fut affreux et ressembloit a plusieurs coup de tonnere qui tombent l'un apres l'autre. Ce qui ne fraya pas seulement la Communauté mais aussi toutes les personnes des notre Voisinage et le lendemain lorsque nous eumes appris ce qui en etoit la Cause nous ne pumes nous empecher de l'attribuer a une singuliere providence de Dieu et a la protection de la tres Sainte Vierge de ce qu'il n'etoit arrivé aucun Malheur a personnes, enfin Notre Chere Mere ayant consulté plusieurs personnes des amis de la Maison tous furent d'avis de finir le batiment de cette Eglise qui si elle restoit plus longtemps sans être achevé tomberont tout à fait en ruine, l'Entreprise etoit difficile la depence imence, a cause que l'Edifice etant de plus grand et la Structure de plus belle et que celle qui l'avoit commence voulut qu'il egalat en Magnificence la dignite de sa fondatrice et n'auroit rien epargné pour cela si elle n'etoit pas Morte comme nous avons dit cydessus, mais la Mere Francoise Cecille Mazini ayant mise toute sa confiance en Dieu qui nabandonne jamais qui se mettent entre les mains de se Providence, proposa au Chapitre de toucher une somme de 80000 que nous avions en Rente pour l'employer aux frais de ce batiment. Ce qui ayant été aprouvé cette vigilante et bonne Mere mit la Main a l'oeuvre: elle fit provision de tous le bois non seulement pour ce qui concernoit le batiment mais aussi pour tous les echafauts qui étoient tombé en pouriture depuis vingt huit ans qu'ils avoient servis Outre le fer la brique le plastre et la pierres de baille qu'il fallut pour la façade de l'Eglise qui étoit conduite de cette facon et divise en quatre partie, Douze Colomnes de

Ryc. 187. «Abrys Facjaty Naszego Kościoła». Skala 1:200.

Wg oryginału w Archiwum SS. Wizytek w Warszawie.

Na rysunku oryginalnym dopisano nad niszami dolnej kondygnacji: 1) S. Kazimierz Kro. Pol.
2) Bło Mat. de Szantal; 3) b r a k 4) S. Alojzy Gonzaga. Natomiast narysowane figury przed-
stawiają cztery święte.

Ryc. 188. Elewacja kościoła SS. Wizytek w Warszawie w stanie obecnym. fot. H. Podgębski.

l'Ordre Ionique avec quatre Niches vides ou doivent etre avec le tems quatre Statue de la hauteur Naturelle a savoir St. Casimir Prince de Pologne Notre St. Mere, St. Anonique, et St. Louis de Gonzague leur Armes au dessus de chaque Niche ce qui fait la premiere partie et qui orne la Porte au dessus de la quelle il ya une fenestre et au dessus les Armes de l'Institut. La seconde Partie ou il y a aussi une fenestre au milieu et au dessus l'oeil de la Providence est compose de huit Colomnes de l'ordre Corinthien avec deux figure en Niche l'une de notre St. fondateur, l'autre de St. Augustin avec leur Armes au dessus des Niches. La troisieme partie est Compose d'une niche ou est representé la visitation gardé par quatre Pilastres de l'ordre Composé sur lesquelles sont quatre Statue l'une de St. Zacharie, l'autre de St. Anne, la Troisieme de St. Joseph et la quatrieme de St. Jean Baptiste, La quatrieme partie est Composé d'une Croix de fer Sur un grand globe doré un peu plus bas (*str.* 52) il y a deux Anges dont l'un tient dans la main droite un Coeur embrasé et l'autre tient dans la main gauche un Anchre, sur les deux Coins il y a deux Vases de fleur de chaque Coté, tout cela est de pierre de taille et en Sculpture; nous ajoutons qu'au dessus de la grande Porte Sont aussi les Armes Royales de nos Illustres Fondateurs aussi bien que Ceux de Son Excellence Madame la Comtesse Sieniawska qui fit poser la premiere Pierre le dedans de l'Eglise est en Colomnes a la Corinthienne en entrant on voit de chaques Cotés trois Arcades Soutenues chacunes de deux (*Str.* 53) Colomnes outres les deux qui font la separation du Choeur des Prestre, le grand Autel est Soutenu par Six Colomnes aussi bien que les autres trois Chapelles de chaque Cotes faits en Dome et dont les Autels sont Soutenues par 4 Collones chacune plus petites proportionés a la hauteurs (des) chapelles vis a vis des autels il y a de Chaque Cotés au dedans des Arcades une Colonne qui repond a la seconde qui est aupres de l'autel toutes ces Colomnes dont il y en a 22 des grandes dans la Nef de l'Eglise et qui s'elevent jusqu'a la voute et 40 des plus petites lunt de Celles qui Sont dans les Chapelles que Celles qui Soutiennent le Choeur des Musissien audessus de la grande Porte de l'Eglise les Corniches, sont d'un fort bel ouvrage en Plastre faites en fleur de lis Mais aussi n'y a-t-il pas de plus belle Eglise a Varsovie ni de Meillieur gout que la Notre. On Commenca a batir au Commencement du (l'Anné 1755) printems. La très honoré Mere Françoisse Cecille Mazini se donnoit toutes les peines possibles pourvoyant a tout mais Comme elle se vit a la fin de Son Second Triennal elle pensa a Nous procurer une Autre elle meme en la perssonne de Notre tres honoré Mere Louise Helene Zborowska qui lui Succeda dans la charge (26 Mai 1757) de Superiorité Cette tres honnore

Mere laissa la Conduit du Batiment a la Digne Deposé qui le fit Continuer aussi longtems que Sa Santé le lui put permettre mais quoique Ce batiment S'avançoit beaucoup Cependant la Somme cy dessus mentioné ne sufisoit pas pour l'achever, Dieu y pourvut lui meme ayant permis que les des marchés que l'on fit aupres de leur Altesses les Princes Czartoryski Palatins de Russie eussent tout les succes que nous pouvions Souhaiter. La Princesse etant fille et unique heritiere de la fondatrice de Notre Eglise. On fit presenter au Prince la promesse que Cette Damme avoit laisse par escrit comme quoi elle S'en declaroit fondatrice et promettoit pour Cela une Somme de 120 mille franc et elle n'en avoit donné que 36 mille le Prince et la feu Princesse etant d'une pieté très exemplaire ayant lu Ce Papier nous firent donner 40.000 franc qui furent d'un grand Secour, Cependant Notre Chere Soeur la Déposé Se sentit de plus en plus incomodé....».

«Notre très honoré Mere Louise Helene Zborowska fut obligé de prendre Sur elle tout les Soins de cette fabrique qui avançoit toujours, Au Commencement de Son Second Triennal elle se trouva encore épuisé d'argent, il n'étoit plus possible de prendre Sur Nos fonds elle S'hazardoit beaucoup en avoit plus beaucoup pour achever le batiment les autres la dessuadoient disant que Ce Seroit témérité d'emprunter et que le tems devenant tous les jours plus mauvais il seroit difficile de trouver de l'argent pour rembourser les Creanciers a la fin Cette chere Mere etant dans une telle perplexité mit toute sa Confiance en Dieu e Suivit le Conseil des premiers ayant trouvé un bon Ami qui lui presta la Somme necessaire et qui tourna a Son Profit, Car justement lorsque Notre Tres honoré Mere eut payé tout les ouvriers et que tout fut achevé le lendemain on publia la reduction de tout l'argent Monoyé, Si bien que Celui qui Seflattoit aujourd'hui d'avoir 20.000 franc (*str. 54*) se trouvoit le lendemain n'en avoir que 10.000 et nous pouvons dire avec Vérité que Si Notre très honoré Mere Louise Helene Zborowska ne se fut pas despeché il auroit ete impossible de finir le Batiment de longtems et meme nous n'aurions peut etre pas eu Cette Consolation jusqu'a present Comme la suite nous l'a fait voir d'autant que la Sacristie interieure et le Choeur des Religieuses n'étant pas fait nous n'aurions pus nous Servir de l'Eglise Si bien que Nous pouvons Sans flatterie regarder Comme les Seconde fondatrices les deux très honoré Mères Louise Helene Zborowska et Francoise Cecille Mazini quand a Cette derniere il Semble que Dieu Ayt voulu la traiter Comme un autre Moyse qui apres avoir pris tant des Peines pendant 40 ans pour Conduire les Israelites dans la terre de Promission n'eut pas la Consolation dy entrer luimeme et mou-

rut en lavoyant deloin. Ainsi Notre Chere Soeur la Deposé qui avoit entrepris avec tant de peine Cette fabrique mourut presque Ala veille Cesta dire Cinq Semaines avant notre introduction dans Nouvelle Eglise qui se fit de Cette Sorte, l'Eglise, le choeur des Religieuses et des Pensionnaires les Sacristies et toutes les Autres Chapelles etant finies, Plusieurs Ecclesiastiques Serendirent dans le nouveau batiment la veille de l'Assomption pour le benir Selon les Ceremonies accoutumé en Attendant la solemnelle dedicace le lendemain vers les huit heures du Matin Apres l'Office finie que l'on avenca (15 Aoust 1761 dans le livre du Chapitre).

Il seroit difficile d'exprimer icy la joie et Consolation que Nous ressentimes en Ce jour que Nous passames a rendre des Actions de Graces a Dieu, et en remerciement a notre Chere Mere de ce que par ses Soins nous etions a la fin parvenu a un bonheur que nous avions tant de fois souhaité depuis 33 ans que Nous avions eu la douleur de voir Cet Edifice Commencé Sans en Voir la fin, la Solitude de Notre Chere Mere ne se borna pas la, car dès le lendemain elle fit abattre une muraille pour avoir un passage facile et plus Court n'y ayant eu pendant tout le tems que l'on Battissoit aucune Communication avec le Couvent ce qui etoit d'une grande Commodité pour nous d'autant que Nous n'eumes pas besoin d'ouvrir la Closture, Apres Cela elle pensa a faire la Dedicace de l'Eglise la meme Anne, qui Se fit le 19 Dimanche. Apres la Pentecoste veille de St Matieu, (20 Septembre 1761, Extrait de livre du Chapitre) apres qu'on eut préparé tout ce qui etoit necessaire pour Cette Ceremonié Monseigneur Załuski Eveque de Cracovie Cy dessus Mentione ayant été invité pour Cela, Commença le Samedis apres qu'on eut paré le grand Autel de Notre Vieille Eglise ou lon posa un petit Cerceuil doré avec des glaces ou il y avoit les Reliques de St. Euphemie, de St. Stanislas Martir Eveque de Cracovie, et de St. Leonard Martyr, qui etoit un present.

Str. 55. Quad au Patron Tutelaire de Notre Eglise Nous Crusmes qu'il etoit plus juste de Nous Conformer aux intentions de Notre Serenissime Reine et fondatrice qui avoit Souhaité que l'Eglise fut Sous la Protection de Saint Josephe et Comme ce fut justement la Somme que la Reine nous avoit laissé pour Cela, que nous employames pour finir Ce Batiment nous Crumes ne pas faire tort a la Seconde fondatrice en changant de Patron Tutelaire puisque Aussi bien Saint Louis de Gonzague a sa Chapelle et que Nous l'honorons par une Communion Generalle la jour de sa feste (1761)».

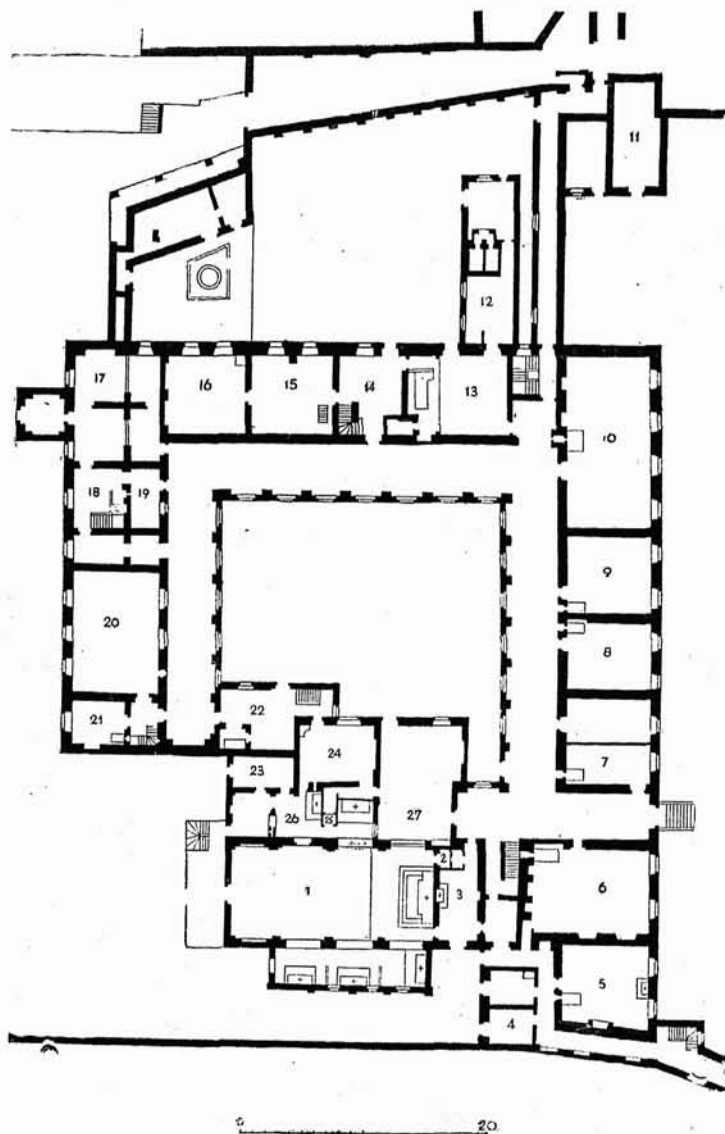
Str. 56. «Apres la translation des Corps de Nos Soeurs notre tres honoré Mere fit faire un service et dire une quantité des Messes pour les

repos de l'ame du Ces Cheres Soeurs, et elle employa encore la derniere Avençe de son Second Triennal a faire dorer le grand Autel qui represente Le Pere Eternell dans la gloire qui parait regarder de dessus un thronne Soutenus de 4 Colomnes Avec Complaisance le Mistere de la Visitation qui est representé dans le Tableau, de deux Cotés il y a deux Corps entiers dans deux Cercueils doré avec des glaces par les quels on voit les Ossments de deux Saint l'un de saint Fortunat Martyr l'autre de St. Constance Martyr avec leur attestations tous deux Soutennues par deux Anges, au dessus il y a deux Autres grand Reliquaires des deux Cotés de l'Autel que deux Anges tiennent Sur un feston de Rubans dans l'un il y a le Corp de St. Romain qui Nous fut donné pas Notre Serenissime Reine et Fondatrice, dans l'autre il y a la tete de St. Felix deux grands Ossments et deux Machoires des Saints Martirs avec leur Atéstations les Cadres en Sont aussi doré les Colomnes et tous le reste est partie en Plastre d'un ouvrage de Sculpture d'une ouvrage Acheve le Tablau du grand Autel qui est dans uns Cadre doré aussi bien que Ceux de six Chapelle».

«le Tablau du grand Autel qui est dans un Cadre doré aussi bien que ceux de Six Chapelles qui represente le Mistere de la Visitation il y a quatre personnes de grandeur naturelle a savoir la Sainte Vierge saluant Sainte Elisabete et St. Josephe avec St. Zachaire qui paroissent dans l'eloignement s'entretenir ensemble au dessus paroissent plusieurs Anges. Ce Seroit un Chefdoeuvre Si le peintre avoit pus le faire un peu moins vite Mais la Mort de Monseigneur Załuski Prince Eveque de Cracovie a qui le Peintre appartenoit et quil avoit mis en Oeuvre a la Priere de sa chere Soeur etant survenus avant que le tableau fut fini, Cet homme quitta la Pologne pour aller a la Cour d'Espagne ou il etait demandé et ne mit pas la derniere main a ce tableau qui ne laisse pas d'etre admiré de tous les bons Connoisseur».

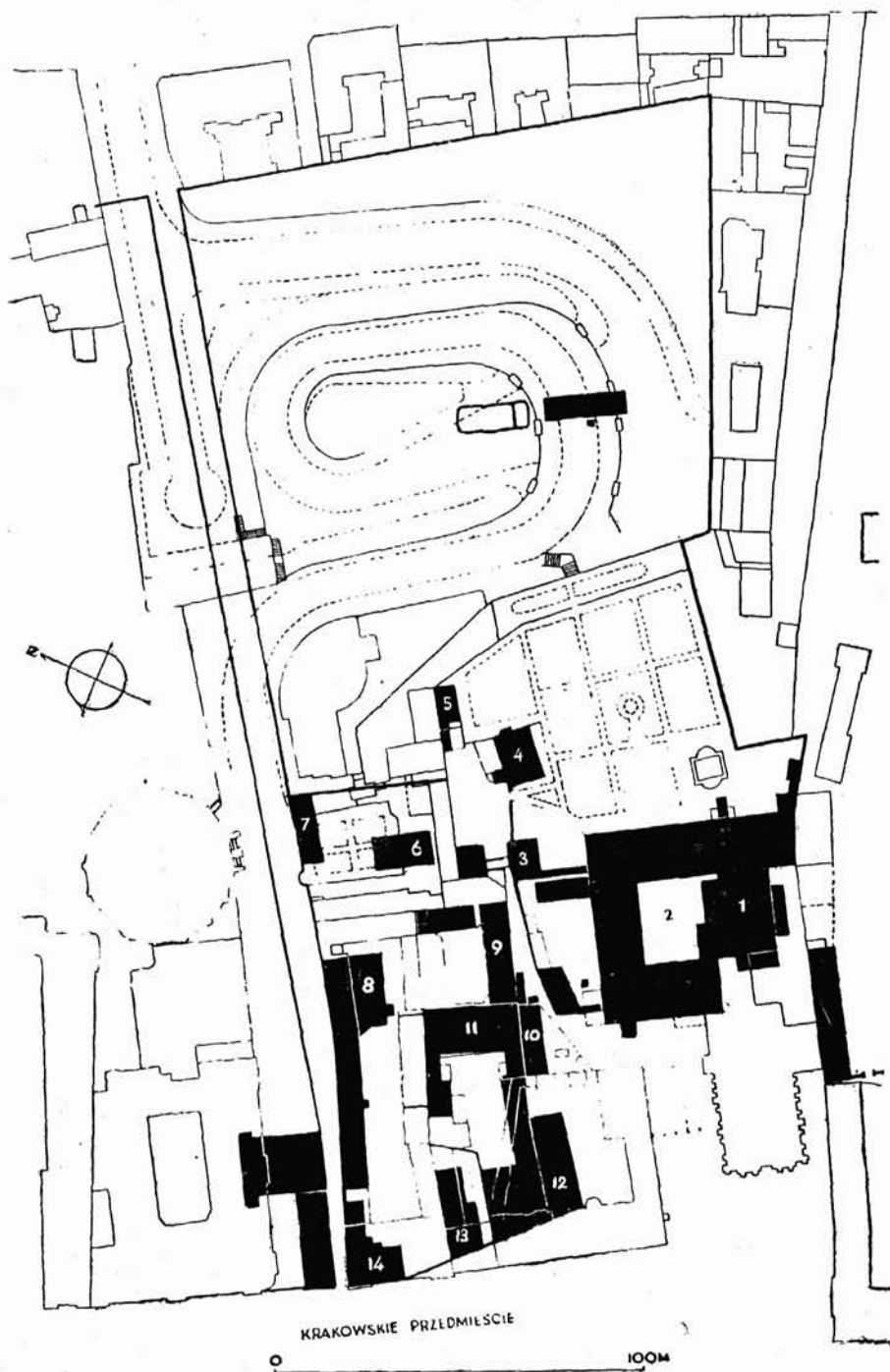
«le Six Chapelles sont dédiée la première apres le grand Autel l'est a nostre St. Fondateur, vis a vis est Celle du Sacré Coeur de Jesus ou est aussi representé Notre venerable Sr. Marie Alaquoque aupres de Celle du Coeur de Jesus est la chapelle des St. Josephe, vis a vis celle de Notre St. Mere, aupres de celle de Notre St. Mere et la plus proche de la Porte est celle de St. Anne vis a vis est celle de St. Louis de Gonzague».

La tres honoré Mere Anne Therese Puzynianka remplacea dans la Charge de Superiorite de la tres honnore Mere Louise Helena Zborowska († 19 Mai 1763). son Election se fit avec le Contentement tant des personnes du dehors que de la Communauté qu'elle gouverna avec un grand Zele de l'observance et du bien temporel de la Maison elle Con-

Ryc. 190. Klasztor i dawny kościół SS. Wizytek w Warszawie przed r. 1727 wg oryginału z Archiwum SS. Wizytek. Skala 1:500.

1 kościół, 2 konfesjonał, 3 mały chór, 4 apteka, 5 infirmeria, 6 izba zgromadzenia, 8 i 9 cele, 10 refektarz, 11 kaplica św. Rocha, 12 piekarnia, 13 kuchnia, 14 izba kuchenna, 15 schowanie żywności, 16 spiżarnia, 17 rozmównica, 18 westibul, 19 rozmównica, 20 izba do nauki, 21 gabinet, 22 westibul, 23 mały chór, 24 schowanie sprzętów, 25 konfesjonał, 26 zakrystia, 27 wielki chór.

Ryc. 189. Tereny i zabudowania klasztoru SS. w Warszawie przed r. 1727,
 Oryginał z Archiwum SS. Wizytęk w Warszawie wpasowany na podkład planu obecnego.
 Skala 1: 2000.

Objaśnienie: 1 kościół, 2 pociożce wewnętrzne klasztoru, 3 kaplica św. Rocha, 4 kaplica,
 5 figarnia, 6 mieszk. ludzi klasztornych, 7 stajnia, 8, 9 stajnie, 10, 11 mieszkanie, 12 stajnie,
 13, 14 mieszkanie.

tribua aussi a l'ornement de notre Eglise en faisant dorer la Chair du Predicateur qui est faite en forme de navire avec son Mast, les voilles les Cordages l'Anchre et les filets tout Cela est dorré le navire est soutenu par embas par un Aigle dont les Serres et le bec est aussi doré et au haut de navire il y a une Age (?) qui semble le gouverner, Elle fit encore faire Vingt banc de bois de chene pour l'Eglise d'une fort belle menuiserie et ayant fini ses deux Triennals (11 Mai 1769).

2

Cyfrы rzymskie na marginesie oznaczają sygnatury ksiąg z których zaczerpnięto przytoczone obok ekscerpty

- III R. 1659 *Jatmużny*: »Premierement Le Roy nous a donné le grand tableau d'argent quy est sur Lautel En notre Eglisé.«
 R. 1661: »Premierement le Roy nous a donné Un grand tableau d'argent Et deux plus petits«.
 R. 1666: »Premierement Le Roy a donné Un grand tableau pour la chapelle des Ste Anne quy a le cadre doré«.
- VII R. 1689 *Wydatki*: »Au marichal pour une Chainne Et 2 Seau quil a ferré pour le puit de la Cour de l'Eglise . . . 30 ff«.
 R. 1675: »Tire en trois diverses fois et donne a Monsieur de Baluac pour la depence de notre batiment six sens tranttes livres 630«.
 R. 1673: »Tire le 4-me avust pour donner a Monsieur De Baluze par les mains de Mademoiselle Emoinau 500 ff comprenant 200 ff que le dit Monsieur De Baluze nous devoit pour un demie anné du louage de la maison: pour les curie, la remise, le petit cabinet quil a fait bastir En la cour de nostre Eglise, avec deux coppes de planches de bois blanc, qui Mademoiselle Emonau nous vendit l'année passée qui appartenoient au dit Monsieur De Baluze, le tout ayant esté prise ensembles par deux maistres charpentiers en présence de Monsieur Nolet¹ cette sommes de cinq centés livres, dont nous en avons donné 300, Mademoiselle Emonau les deux autres cents ayans Estez rabatus pour demy année de louage de la maison«.
Bez daty: »Tiré a Monsieur Nollet pour le Batiment . . 680 ff 27
 Tire a Monsieur Nollet pour la briqué quil a fourni pour le Batiment«.
- VI R. 1699. *m. sierpień (wydatki)*: »Za pięćset Dachówki 33 ff 10«.
 R. 1702. *m. lipiec*: »Od naprawy fontanny do Zakrystyi. 1 ff 15«.
 R. 1707. *m. marzec*: »Cymborjum . . . 6 ff«.
 R. 1708. *m. marzec*: »Od naprawy rynny na Kościele 3 ff«.

¹) Ponizej Nolet wymieniony jest jako architekt.

- III R. 1713: »Przyięło się od Pana Architekta od naymu Dworku blisko klasztoru za 6 miesięcy które się skończy 29 marca . 150 ff«.
- VI R. 1714: »Przyięło się od P. Architekta od naymu Dworku blisko klasztoru za 6 miesięcy które skończą się 29 marca w przyszłym roku . 50 ff«.
- V R. 1714: »Przyięło się od Pana Architekta od naymu Dworku blisko klasztoru za 6 miesięcy które skończą się 29 Marca, w przyszłym roku . 50 ff«.
- R. 1715: »Przyięło się od naymu Dworku w podwórzu kościelnem. od Pana Architekta co tam mieszkał w górnych izbach prawie przez rok na dopłacenie . 60 ff«.
- VI R. 1715: »Przyięło się od naymu Dworku w podwórzu kościelnem od Pana Architekta co tam mieszkał w górnych izbach prawie przez rok na dopłacenie . 60 ff«.
- II »Reiestr z przyiętych pieniędzy w naszym klasztorze w r. 1721: Przyięło się od Pana Duval¹ Malarza od najęcia Dworku za pół r. które się skończyło na Św. Michał w roku terażniejszym . 126 ff 20«.
- R. 1722: »Przyięło się od Pana Duval Malarza od najęcia Dworku naszego za pięć ćwierci roku«.
- Reiestr z wydanych Pienędzy w klasztorze naszym w r. 1722: »Wydało się na reperację Dworku naszego Wielkiego, Panu Fontannie Architektowi², 1800 z których płacił Cegłę, Wapno, Mularzów y Stolarzów«.
- R. 1725: »Za Wapno Cegłę i inne wydatki na kościół 17508 ff25«.
- Reiestr z Przyiętych Pienędzy w klasztorze naszym w Roku 1725.
- »Przyięło się od Pana Duval Malarza od najęcia Dworku naszego ad rationem 3 lata które się skończą 25 grudnia w roku terażniejszym . 560 ff«
- (*taż rubryka z r. 1726*)
- I R. 1726: »Wydało się na Cegłę y za kamienie na kościół 2112 ff«.
- II R. 1726: »Wydało się na Cegłę na kościół przyszły y za 55 fur kamieni ad rationem . 2112 ff«.
- R. 1727: »Przyięło się od Jaśnie Wielmożnej Imci Pani Sieniauskiej Hetmanowej Wielkiej Koronnej na murowanie kościoła naszego . 20000 ff«.
- I Wydatki z lat 1721–1727: »Wydało się na wapno, cegłę kamienie y insze wydatki na kościół przyszły«.

1) cf. THIEME- BECKER, Allgemeine Künstler Lexicon X 237 (przyp. red.).

2) Józef († 1741) – Z. REWSKI, Działalność architektoniczna Warszawskich Fontanów, Biuletyn II nr 4 s. 267 s. (przyp. red.)

- R. 1727: »Wydało się kamienie na kościół 117 ff 13«.
Przychód »Od Jaśnie Wielmożnej Imci Pani Krakowskiej na murowanie kościoła naszego 20000 ff«.
- II *Wydatki* »Za kamienie na kościół 117 ff 13«.
Przychód »Przyjęło się od Pana Malarza od najmu Dworku naszego na Pradze za Rok który się skończył na Św. Michał w tym Roku 100 ff«.
- R. 1728: »Przyjęło się od Pana Malarza od Naięcia Dworku naszego na Skaryszewie za Rok który się skończył na Święty Michał 80 ff«.
 »Wydało się Panu Baiowi¹ na murowanie kościoła naszego na pierwszą Rathę według kontraktu 38000 ff«.
 »Na mury kościoła naszego 38000 ff«.
 »Wydało się Panu Baiowi na pierwszą Rathę według kontraktu na murowanie kościoła naszego 30000 Tysięcy Tynfów co na Szelągi uczyni 38000 ff«.
- R. 1729: »Wydało się na Mury Kościoła naszego 19000 ff«.
 »Na mury kościoła naszego 19000 ff«.
 »Wydało się Panu Baiowi połowę drugiej Rathy według kontraktu na murowanie kościoła naszego 15000 Tynfów co czyni na Szelągi 19000 ff«.
 »Przyjęło się od Malarza od naięcia Dworku naszego na Skaryszewie za Rok który się kończył Na Święty Michał w Roku terażniejszym 80 ff«.
- I R. 1727 od 1 czerwca — 1730 do 31 maja włącznie: »Przyjęło się od IW. IMCI Pani Krakowskiej na mury kościoła naszego 20000 ff«.
 »Wydało się na mury kościoła naszego P. Baiowi za dwie racie według kontraktu 60000 Tynfów czyni Szelągami 76000 ff«.
- R. 1730: »Wydało się na drugą połowę drugiej rathy P. Baiowi na murowanie kościoła naszego 19000 ff«.
- II R. 1730: »Na mury kościoła naszego Panu Baiowi 19000 ff«.
 »Wydało się Panu Baiowi drugą połowę drugiej Rathy na murowanie kościoła naszego 15000 Tynfów, co czyni Szelągami 19000«.
 »Od Pana Malarza od najęcia Dworku naszego na Skaryszewie 80«.
(Identyczna treść występuje w rachunkach z r. 1730—1732).
- I *Wydatki z lat 1730—1736:* »Wydało się na mury kościoła naszego Panu Baiowi 39731 ff 4«

1) Karol (zobacz niżej s. 329). Jeśli jego dotyczy list z 10 III 1727 (niżej dz. 3) nazwisko jego brzmiałoby zapewne B a j a lub B a i a (przyp. red).

- II R. 1731: »Wydało się na połowę trzeciej Rathy Panu Baiowi według kontraktu na mury kościoła naszego 19000 ff«.
 »Na mury Kościoła naszego 19000 ff«.
- I »Wydało się na połowę Trzeciej Rathy na mury kościoła naszego Panu Baiowi 19000 ff«.
- II R. 1732: »Wydało się Panu Baiowi na drugą połowę trzeciej Rathy według kontraktu na mury kościoła naszego 15000 Tynfów 19000 ff«.
- I Wydało się na drugą połowę trzeciej Rathy na mury kościoła naszego Panu Baiowi Architektowi 19000 ff«.
- II »Na mury kościoła naszego 19000 ff«.
- I R. 1733: »Wydało się Panu Baiowi na pierwszą połowę czwartej Rathy na mury kościoła naszego 1731 ff 4«.
- II »Wydało się Panu Baiowi na pierwszą połowę czwartej Rathy na mury kościoła naszego 1366 Tynfów
 y szostaków 2, co czyni na szelągi 1731 ff 4«.
 »Przyjęło się od najęcia Dworku naszego Panu Malarzowi na Skaryszewie za Rok który się skończy na Święty Michał w Roku teraźniejszym 80 ff«.
- VI R. 1734 m. czerwiec: »Mularzowi od zamurowania dwóch Bram 9 ff 9«.
- R. 1740: »Przyjęło się z sierpnia Jałmużny z Legacyi S. P. Jegomości Księdza Rostkowskiego Szuffragana Łuckiego na mury kościoła naszego 100 Czerwonych Złotych rachując po Tynfów 13 y po Szostaku. Czyni na Szelągi 1688 ff 26«.
- R. 1744 m. październik: »Malarzom od odnowienia kaplicy Świętego Fundatora y od malowania koło wielkiego ołtarza«.
- II R. 1744: »Przyjęło się od Pana Baia ad rationem długu 100 Czerwonych Złotych które winien klasztorowi naszemu S. P. Pan Karol Bai Stryi iego Architekt kościoła naszego; oddał tedy ten pomieniony, Pan Ian Bai¹ 50 Czerwonych Złotych które rachując po Tynfów 13 y Szostaków 2 czyni na Szelągi 865 ff 16«.
- I »Przyjęło się ad rationem długu dawnego od Pana Jana Baia 865 ff 16«.
- VI R. 1744 m. czerwiec: »Od naprawy dzwonice Blacharzowi 20 ft 8«.
- IV R. 1745: »Przyjęło się od Pana Jana Baia drugie 50 Czerwonych Złotych, które S. P. Stryi iego Pan Karol Bai wziął był od nas na Fabrykę kościoła naszego, ale że po śmierci iego nic koło kościoła nie robią, więc oddał Synowiec iego, które rachując po 13 Tynfów y 2 Szostaki czyni 865 ff 16«.
- I R. 1745: »Przyjęło się ostatek długu od Pana Baia : 865 ff 16«.

1) cf. S. ŁOZA. Słownik Architektów i budowniczych. wyd. II, Warszawa 1931 s. 30.

VIII R. 1748 m. wrzesień: »Za Rynnę do kościoła . . . 12 ff 20«.

I R. 1754: »Przyjęło się od Księcia Jegomości Czartoryskiego Woiewody Ruskiego pierwszą ratę za 40000 Tysięcy y na Kościół nasz zapisanych 10000 aże się zaraz na sto łasztów Wapna kupionego po pół szusta Czerwonych Złotych wydało Czerwonych Złotych 550 y tylko zostało Czerwonych Złotych 5 y Tynfów 8 więc te się tylko kładą w expens 96 ff 20«.

»Wydano się na kościół 2622 ff 22«.

II »Wydano się na Kościół to jest na przygotowanie co jest potrzebnego do kończenia jego naprzód od laśnie O. Xsięcia Jegomości Czartoryskiego Woiewody Ruskiego na tenże Kościół dane Czerwonych Złotych 550 dało się za 100 łasztów wapna. Item za Czerwonych Złotych 100 to jest: 34 Czer. Zł. za sprzedane kamienie, także z różney Jalmużny 66 Czer. Zł. które zebrane razem czynią 1731 ff 3 te tak się wydały: Furmanom od Zwożenia Wapna 960 ff 5, Najemnikom od Kopania Dołu y poliwanja go 78 ff 16, Cieślom od zdeymowania Dachy obalonego y Położenia go 47 7 ff, Za 6 kop Tarcic na tosz przykrycie y Drzewo na Rusztowanie - 295 ff 13, Furmanom od, zwożenia tychże Tarcic y Drzewa 11 ff 25, Za 4 Drabiny do zdeymowania Dachów 10 ff 12, Za Faskę Bratnali do pobicia go Tarcicami 27 ff 15.

To razem czyni 1731 ff. 3

Wydano się za 4 faski Bratnali do tegoż kościoła na dalszy czas 108 ff 9, Za 10 kop Tarcic które także wszystkie schowane 481 ff 10, na wikt tem co jeździli do Kuznic w drodze y na miejscu 50 ff. Traczom na wsi od Tarcic y łat które już wydało się 252 ff, to razem czyni 891 ff 19, wydało się w teraźniejszym Roku na Kościół prócz tych 550 Czer. Zł. za 100 Łasztów Wapna wydanych, 2622 ff 22,

(-) Siostra Franciszka Cecylia Mazyni Przełożona.

I i II R. 1755 »Przyjęło się od J. O. Księcia Jegomości Czartoryskiego Woiewody Ruskiego 2 Rathę ze 40000 Tysięcy na Kościół nasz zapisanych Czer. Zł. 555 y monetą Tynf. 8, te po 13 Tynfów Szostaków 2, czynią 9617 ff 24«.

I R. 1755: »Wydano się na Kościół 44822 ff 8 «.

»Wydano się na Kościół:

Za żelaza y Ankry 8758 ff 23.

„ Drzewa różne 6128 ff 17.

„ Cegłę Dachówkę Gąsiorzy 11129 ff 5.

Z opłaty Rzemieśnikom	18516 ff 29.
Za różne drobniejsze rzeczy	288 ff 24.
Summa	44822 ff 8.

R. 1756: »Przyjęło się od J. O. Xięcia Jegomości Czartoryskiego Woiewody Ruskiego trzecią Rathę za 40 Tysięcy na Kościół nasz zapisanych Czer. Zł. 555 y monetą Tynfów 8, które po 18 czynią 10000 a zaś po 13 Tynfów Szostaków 2, czynią - 9617 ff 24«. »Wydało się na Kościół w terażniejszym Roku naprzód«.

Za 700 Kamieni na Posadzkę	1330 ff
Za Żelazo Zamki Bratnale y Goździe	1385 ff 22
„ Miedź Olów y Blachy na Facyatę y od pobicia iey	5316 ff 6
„ Cegłę Dachówkę Gąsiory y Gips	3618 ff 26
„ Drzewa różne na Balki y Rusztowanie y Ramy do Okien	1632 ff 22
„ Malarzowi od Malowania Osób y innych ozdób Facyaty	657 ff 12
Rzemieśnikom to iest Architektowi, Skulptorowi, Cieśli, kamieniarzom i mularzom	14855 ff 14
Za różne drobniejsze rzeczy	338 ff 6
Summa	29134 ff 18

(—) Siostra Franciszka Cecylia Mazyni Przełożona.

- I R. 1756: »Wydało się na Kościół 29134 ff 16«. »Przyjęło się od J. O. Xięcia Jegomości Czartoryskiego Woiewody Ruskiego trzecią Rathę za 40 Tysięcy na Kościół nasz zapisanych Czer. Zł. 555 y monetą 8 Tynfów po 13 Tynf Szost. 2 czynią, 9617 ff 24.
- II R. 1757: »Przyjęło się od J. O. Xięcia Jegomości Czartoryskiego Woiewody Ruskiego Czwartą Rathę ze 40 Tysięcy na Kościół nasz zapisanych 100000 ff«.
- I *Wydatki z r. 1756 z 5 mies. od 1/I—31/V:*
»Wydało się na Kościół 3863 ff 12«. *Przychód z 6 lat od 1 czerwca 1751 do 31-V 1757.*
»Przyjęło się od Xięcia Czartoryskiego Woiewody Ruskiego Trzy Rathy ze 40 tysięcy Zł. na kościół nasz zapisanych, a że się zaraz wydało 550 Czer. Zł. za 100 Łasztów Wapna więc się tylko wy-
ciąga w przyjęcie 19332 ff 8«. *Wydatki z lat od 1/VI 1751-31/V 1757.* »Wydało się na Kościół 80443ff«.
- II »Wydało się na Kościół w terażniejszym roku (1757)
Panu Architektowi 709 ff 10, Malarzowi 124ff 4, Kamieniarzowi 70ff 28, Sztukatorowi od roboty Ornamentów y Arkadów 1999 ff 7, Szklarzo-

wi od roboty Okien 429ff 12, Slusarzowi 89ff 28, Kowalowi 39ff 8, Stolarzowi od przerabiania y naprawy 5 Drzwi, od roboty 19 nowych Drzwi Ram do okien y Odrzwi 1744ff 6, Malarzom 655 ff Za Tysiąc Sztuk Kamieni na Posadzkę 1900 ff Furmanom y Flissom od zwiezienia iey 102ff 18, za 6 cetnarów Żelaza 2 Sztaby y 20 Snopków 360 ff 9, za 6 Fasek Bratnali 146ff 28, za Aki goździe, y Druty 413ff 11, za 92 Beczek Gipsu 38 ff 23, za 24 Beczek Wapna niegaszonego 114ff 12, Za Cegłę, Gzimsówkę, y Dachówkę, 442 ff 29, za 90 Sztuk Krokiew nad Chór y Kaplice 628 ff 20, za Szafle, Obręcze, Sita, Węgłe 75 ff 12
 17 116 ff 27».

(—) Siostra Ludowika Helena Zborowska Przełożona.

- I R. 1758: »Wydało się na Kościół 8722 ff 28«.
- II »Wydało się na Kościół w terażniejszym Roku
 Panu Architektowi za przeszły rok za pół roku 70 ff 10
 Sztukatorowi za 22 Sztuk Pilastry nad Chórem 173 ff 10, za cztery kapitelle u kolumn po 14 Tynfów każda 40 ff 28, za Cztery Sztuki nad Pilastrami po 8 Tynfów każda 40 ff 16, za jedną Sztukę nad Drzwiami 12 ff 20, za Trzynaście Klamrów w kamień 8 ff 7, za cztery sztuk żelaznych krzyżów pod Wielki Ołtarz 20 ff 8, za Dwie Ankry żelazne 182 ff 25, za dwie Ankry do Aniołów 10 ff 4, za dwa cetnary Żelaza na Ankry y na pręty 43ff 2, za 52 Prętów 21 ff 28, za Ośmnaście Łokci Kamienia przed Wielki Ołtarz po 6 Tynfów Łokieć 136 ff 24, za kamień (*nieczytelne*) 16 ff 14, za trzy snopki Żelaza pod Gzims 19 ff za dwa koła Drutu 12ff 20, za Farbę do Gzimsu 2ff 16, za Ośmset 40 Sztuk Gzimsówki po Szostaku Sztuka 354 ff 20, za dwatysiące Pięćset Dachówki po 8 Sto Sztuk nad kaplicę 200 1 za 80 Sztuk Gąsiorów pół Tynfa Sztuka 50 ff 20, Za 55 Tysięcy Cegły po 28ff Tysiąc 1540 ff za 48 Beczek Gipsu po 7 Tynfów 425 ff 18, Cieśli od roboty schodów na Chór kapelli y na Strych 76 ff 13, od wytarcia 2 Rat Drzewa na nie 39 ff 29, Za 55 Kop Bratnali do Dachy i Sufitu Schodów 44 ff 10, Za Trzcinę do Sufitu 1 ff 21, za Ćwieczki do Sufitu 15 ff 6 za Fasę Goździ 36 ff 22, Szklarzowi od Roboty Okien do Zakrystyow 321 ff 5, Za Zawiasy do okien Okien 126 ff 20, Za 8 Sązni Rynny na Dach nad Zakrystyą 13 ff 7, Za 6 Haków do pieca 5 ff 2 Za Formę blachą żelazną obitą 2 ff 16, za dwa Tysiące Czterysta Cegły na Posadzkę 168 ff 18, Kamieniarzowi od osadzenia iey 11 ff 12, Od Obicia Żelazem Drzwi Wielkich 380 ff od obicia blachą drugich Drzwi na dworze się otwierających 88 ff 20 za 3 Faski Bratnali 83 ff 18 za Łopatki, Postronki y Węgłe 41 ff 21, od zwiezienia Cegły y Karowania Balek 198 ff 24,

Mularzom 2416 ff 6, Cieśli na dawny kontrakt przy dokończeniu Roboty 568 ff 22 kowalowi 32 ff 9 8722 ff 28«.

(—) Siostra Helena Zborowska Przełożona.

R. 1759; Wydało się na kościół w terażniejszym Roku:

Imć Panu Architektowi za 3 Cwierci Roku 1064 ff Sztukatorowi od Wielkiego Ołtarza 773 ff 10, Malarzowi od Pozłoty y Malowania Ołtarza 1393 ff 10, Panu Stauck za 20 Tygodni 506 ff 20, Pisarzowi co doglądał Robotników 58 ff 27, Mularzom 3651 ff 24 Cieślom od Wytarcia 390 Łokci Drzewa na Łaty 952 ff 16, Stolarzowi za 9 Drzwi y tyleż drzwi y za 8 Okien z krzyżami 577 ff 18, Ślusarzowi za 5 Śrub do Ołtarza Wielkiego, za 3 kraty do Okien od Okucia 1 Okna od Okucia 1 Drzwi z Zamkiem, kluczem y Zawiasami, Za Zamek do kraty w Górny Zakrystyi 101 ff 10, Sklarzowi 13 ff 3, kowalowi od Roboty 40 Aków do Ołtarza y 6 Ankrów do Belek 103 ff 26, za 8 Cetnarów Żelaza y 2 Pretty na tesz Ankry y kraty do Okien y ka 190 ff 26, za 2 Rynny na Dach nad kaplicami y po 31 Łokci Rynny Okrągły 302 ff 2, od Malowania tychże Rynnów 38 ff, za 15 kęgów Drotu do Sufitów 95 ff, za 8 Fasek Bret-nali y Półbratneli za Ćwieczki Wielkie y Małe 559 ff 20, Za 4 Oxefty Cymentu 405 ff 10, Za 32 Beczek Gipsu 405 ff 10. Za 56000 Cegły różnie płacony 1351 ff 20, Za 1000 Dachowki 76 Furmanom od zwiezienia Teyże Cegły Dachowki y Gipsu 373 ff 2, Za 20 y Sztuka 45 Tarcic pod Sufity 649 ff 18, Za 4 Bale Dębowe na Schody 40 ff 16, od przewozu tychże Tarcic y Balów 21 ff 4, Za Szafliki y Taczki 22 ff 12, Za Węgłe 31 ff 8, Zadatku na kamienie we Gdańsku 274 ff 13 to razem czyni 14979 ff 5«.

(—) Siostra Ludwika Helena Zborowska Przełożona.

I R. 1759; Wydało się na Kościół 14979 ff 5«.

II Wydało się na kościół w terażniejszym Roku (1760).

»Panu Plerschowi¹ od Roboty Ambony 876 ff 20 Panu Zielenieckiemu od pozłoty Wielkiego Ołtarza 316 ff 20, Panu Staude za 5 Mie-sięcy y 2 Tygodnie 319 ff 6, Szklarzowi 25 ff 10 Stolarzowi 1013 ff 10, Kamie niarzowi 20 ff 8, Mularzom 3770 ff 5 Ślusarzowi 380 ff, Cieślom 2114 ff, 2 Dozorcy Robotników 59 ff 10, Traczowi od kopuły 14 ff 11, Gracownikowi 5 ff 15, kowalowi 16 ff 14, Za 1000 Śluzów na Posadzkę 1900 ff, za 20 lastów Wapna 2054 ff 3 Za 79 Tysięcy y 90

1) Johan Georg (* 1705 † 1776) — Z. BATOWSKI. Pomnik Tarły w kościele Jezu-ickim w Warszawie. Sprawozdania Tow. Nauk. Warsz. 1933, XXVI.

Sztuk Cegły 1732 ff 20, za 3000 Dachówki y 24 Gąsiorzy 315 ff 12 Za 3 Cetnarów Żelaza 1370 ff 26, Za 4 Faski y 58 kop Bratnali za Gwoździe Cwieki y Cwieczki 362 ff 16, Za 3 Łopatki Żelazne 10 ff 4, Za Tarcice Dębowe y Sosnowe na Podłogi y Sufity 1017 ff 17 za 4 Belki 25 ff 10 Furmanom od Wożenia Cegły y Wapna 520 ff 8, Za Węgle 226 ff 29, Za Taczki i kary 30 ff 12, od Przewozu Tarcic 20 ff 21, razem 17536 ff 22«

(-) Siostra Ludwika Helena Zborowska Przełożona.

- I R. 1760: »Wydalo się na Kościół: 17536 ff 22«.
- II »Wydalo się na kościół w Roku terażniejszym (1761) Iemci Panu Architektowi za Rok przeszły 1393 ff 10, Im Panu Staude za rok przeszły 230 ff 16 Jemuż na kontrakt 2633 ff 10 Malarzowi od krzyżów y lichtarzy w kościele 150 ff, Stolarzowi za przeszły Rok 253 ff 10, Jemuż na tegoroczną robotę 1266 ff 20, Ślusarzowi za przeszły Rok 918 10 Jemuż od kraty Zamków y Zawias 791 ff 5, Szklarzowi od okien 380 ff, kowalowi za przeszły Rok 121 ff 18, Blacharzowi za przeszły Rok od Rynien 528 ff 6, Jemuż od pobielania Dzwonnicy 292 ff 18, Za 6 Beczek Blachy 1808 ff 24, Za Rury y koła do Dzwonów 27 ff 26, Za Gałkę na Dzwonnice 35 17 Za kamień do Wielkiego Ołtarza 38 ff Za Furkę 55 ff 22, Za Płótno Woskowane 29 ff 17, Za Cetnary Żelaza 81 ff 2, Za 25 kół Drutu do Sufitów 190 ff, Za 10 Fasek Bratnali 541 ff 23 Za Różne Cwieczki 605 ff 8, Za Wapno 63 ff 10, Za 26 Tysięcy Cegły 1267 ff 14, Mularzom 1469 ff 21, Furmanom od zwiezienia Wapna y Cegły 125 ff 7, Za Bale 57 ff, Za 1 kopę Tarcic Dembowych 152 ff Za 16 kop y Sztuk 28 Sosnowych 1341 ff 21, Za Łaty 30 ff 12, Za Trzcinę do Sufitów 8 ff 26 Traczom 22 ff 11, Cieślom 930 ff 9 Za 6 kop y Sztuk 16 kafli 19 ff 6, Zdunowi od postawienia 2 Pieców 20 ff 8, Od przewozu Tarcic 23 ff 13, Malarzowi od Malowania Gradusów y Szaflików 5 ff 17910 ff 28«.

(-) Siostra Ludwika Helena Zborowska Przełożona.

- I »Wydalo się na Kościół: 17910 ff 28«,
- R. 1762: »Wydalo się na kościół 4253 ff 28«.
- II »Wydalo się na kościół w Roku terażniejszym (1762). Iemci Panu Architektowi reszta y do kontraktu 380 ff, Im Panu Szaude reszty do kontraktu 660 ff, Stolarzowi za przeszły Rok 711 ff 1, Jemuż od Balasów 63 ff 10, Ślusarzowi za przeszły Rok 392 ff Groszy 22, Blacharzowi od kopuły za przeszły Rok 146 9, Jemuż od Lichtarzy y Rynnów 15 ff 5, Malarzowi od Rynnów 20 ff 8, kowalowi za Za-

wiasy y Aki do Drzwi y Pieców za przeszły rok 55 ff 22, Pawłowi Stolarzowi od Mensy 42 ff 4, Za 6 kop kafli do Górnej Zakrystyi 91 ff 6, za 5 Łasztów Wapna y Beczek 30 — 776 ff 4. Za 1000 Cegły 40 ff, za Dachówkę 19 ff. Za 12 Blocków y Gałki do Lamp 68 ff 12, Za różne Ćwieki 72 ff 22. Za 300 Sztuk Posadzki 570 ff — 4253 ff 28«.

(—) Siostra Ludwika Helena Zborowska Przełożona.

»Wydało się na kościół w Roku terażniejszym (1763). Imć Xiędzu Boduen za Ankry 395 ff, Panu Zielenieckiemu Malarzowi na kontrakt 380 ff, Szklarzowi za dawną Robotę 736 ff 18, Ślusarzowi od Lich-tarzy y Aków do Grobu Pańskiego 72 ff 6, Stolarzowi od Ganku w kościele y Mensy w Zakrystyi 22 ff 17, Jemuż do tej Roboty za Różne naczynia 25 ff 15, Za 31 Sztuk tarcic do teyże roboty sos-nowych 20 ff 20 1652 ff 16«.

(—) Siostra Anna Teresa Puzynianka.

»Wydało się na kościół w Roku terażniejszym (1764) Imci Panu Zielenieckiemu od Pozłoty Ołtarza Wielkiego reszty do kontraktu 380 ff, Ślusarzowi za 2 Pary Zawiasek mosiężnych do Balustrady przed Wielki Ołtarz 27 ff 26, Za 8 Sztuk Ankrów do przybicia teyże Balustrady 12 ff 20, Za Aki do Wielkich drzwi 20 ff 8, Od 6 kłam-rów do Blocków do Dzwonów 7 ff 18, Tokarzowi za 3 Blachy 12 ff, Za 15 Łasztów Wapna na przyszlą Fabrykę 1710 ff Furmanom od zwiezienia tegoż Wapna 228 ff 2397 ff 24«

(—) Siostra Anna Teresa Puzynianka Przełożona.

»Wydało się na kościół w Roku terażniejszym (1765). Malarzom od Skarpów 914 ff 20, Za Faskę do tych Skarpów 4 ff 6, Najemnikom od kopania y Wywożenia Ziemi na Fundamenta 46 ff, Blacharzowi za 4 Rynny nad Skarpy 221 ff 20, Ślusarzowi za 12 Sztuk Aków pod Rynny 62 ff 2, Za 42 Śrubów do Ram u 6 Ołtarzów 26 ff 18, Za Żelazo prentowe na kratę do kanału 15 ff 6, Traczom od Dębiny na Ławki 362 ff 18, Od Sprowadzenia teyże Dębiny y Stróżowi co iey pilno-wał 26 ff 18, Za 3000 Cegły 152 ff 1831 ff 18«.

(—) Siostra Anna Teresa Puzynianka Przełożona.

R. 1763 od 31/I do 31/V: »Wydało się na kościół . . . 1203 ff 24«.
Wydatki z lat od 1/VI 1757—31/V 1763: »Wydało się na kościół
. 77861 ff«.
R. 1763 od 1/VI do 3 /XII: »Wydało się na kościół 448 ff 22«.
R. 1764: »Wydało się na kościół 2397 ff 24«.

- R. 1765: »Wydało się na Kościół w Roku terażniejszym 1831 ff 18«.
- II R. 1768: »Wydało się na różne reperacje klasztorne za Bukiet kamienny na Facyagę kościoła 108. Za Olów do zaliwania dziur na Facyacie 8 ff 20«.
- R. 1769: »Panu Geometrowi od Mappy 432 ff«.
- VIII R. 1768 *m. m. rzeź*: »Od przybicia okna zwierniadlanego w kościele i za aki do niego 7 ff«.
- I *Wydatki z lat: od 1/VI 1763–30/IV 1769*: »Wydało się na kościół nasz 4678 ff 4«.
- R. 1778 *od 17/VI–31/XI*: »Wydało się na murowanie około kościoła 432 ff«.
- Wydatki z lat: od 1/VI 1778–31/V 1784*: »Wydało się na murowanie Cmentarza 3900 ff 28«.
- VIII R. 1787: »Przyjęło się od Pana Hadziewicza Pułkownika Kawalerji Narodowej od nagmu Dworku na podwórzu klasztornym za Cwierć Roku które się skończy na Święty Jan Chrzciciel w roku terażniejszym 162 ff 15«. (*Z roku 1789 i 1788 ta sama notatka. Hadziewicz występuje w księgach rachunkowych w latach 1787–1790*).
- I *Przychód i rozchód z 3-ch lat od 1/XII 1841–18/VI 1848*¹.
- »Przychód Jałmużn na reperacje wewnętrzne Kościoła Zł. Gr.
Jaśnie Wiel: Stanisław Potocki	3 700.
JW. Potocka Augustowa	2 450.
JW. Krasieńska	1 500.
JW. Sobolewska	200.
JO. Ks. Lubomirska	500.
JW. Kwilecka	100.
JO. Bemiamina	480.
Dobrodziej Ambony	600.
Od różnych osób	1 083.20.
Od studentów	179.12.
Na sztachetki z «kurjera» i od innych osób	1 000.
Od naszych Sióstr	1 500.
Z kwesty w naszym kościele	1 637.
Od bractwa na kaplicę	1 327.
Z oszczędności od fabryki	1 000.
Od kościelnych pieniędzy procent	1 320.
Za wymianę listów starych na nowe	200..

¹) cf. Kurier Warszawski 1847 nr 326, 329, 332 i 335 (przyp. red.).

Procentu z 12 tysięcy	480.
Pożyczonych pieniędzy	2 700.
Suma Ogólna przychodu	21 957.2«.
<i>Rachunki, z 3 lat od 1/XII 1841—1/VI 1848 r.</i>	
»Regestr reperacyi wewnętrznej Kościoła naszego	Zł. Gr.
Za malowanie facyaty przed Kościołem	2 600.
Za bielenie Kościoła wewnątrz	300.
Za gyps i farbę	142.
Za krzyże sztukarskie na filarach i ich złożenie	192.
Pozłotnikowi za Wielki Ołtarz	3 700.
Za 6 Ołtarzy	1 550.
Ambona	600.
Za posrebrzane i lakierowane lichtarze	400.
Za bańki pozłacane i lakierowane	72.
Za Organy biało-olejno robione i ozdoby wyzłacane	146.20
Za nowe ramy do Pana Jezusa wyzłacane i 2 małe	156.
Za antypedje białe wyzłacane	50.
Za ramy do antypedyi odnowienie i innych zrobienie	80.
Malarzowi za odnowienie Obrazów do Ołtarzy i za inne Obrazy	460.
Stolarzowi za reperacye Cymboryi do Ołtarza i za 2 małych Cymboryjek	265.
<i>(i t. d. dalsze wydatki dotyczące sprzętów kościelnych)</i>	
Stolarzowi za reperacye 7 par drzwi w Kościele i w Zakrystyi	620.
Za blachę miedzianą na kaplicę	2 068.15
Blacharzowi za robienie tychże kaplic i za inne roboty	422.
<i>(i t. d. i inne pomniejsze wydatki).</i>	

I *Po roku 1864 w tej samej księdze prowadzone są krótkie sprawozdania z ważniejszych wydatków i wogóle z położenia materialnego Zgromadzenia.*

»Tegoż roku 1884 kościół nasz odnowiony został wewnątrz z Opatrzności Bożej, która skłania serca, nie miałyśmy bowiem innego źródła, prócz prywatnych ofiar i składek pobożnych osób. Pierwszą w tym razie a znaczną kwotę ofiarowała panna Dziedzicka Maryanna wyłącznie na odnowienie Wielkiego Ołtarza ku czci Najświętszej Maryi Panny, a po zaczęciu fabryki wiele nam dopomogła swojemi hojnemi ofiarami J. W. Hrabina Marya z Tyzenhauzów Przeździecka, i wiele innych osób z całą życzliwością przyłożyły się

do tego dzieła Bożego, których nazwiska wraz z ofiarami w osobnej księdze zapisano».

R. 1885: »Tegoż roku kościół nasz odnowiony został na zewnątrz podobnie i klasztor, na co otrzymałyśmy od rządu zasiłek i z prywatnych ofiar«.

1899–1902: »Takie nieodzowne reperacje i odnowienia dopełnione zostały: a mianowicie: chór nasz i kaplice kompletnie przemalowane zostały, także zakrystja«.

R. 1908–1911: »Kościół cały został pięknie odnowiony wewnątrz, ołtarze i ambona na nowo połączane, organ przerobiony podług nowego systemu, dzwon wielki z imionami Barbary Małgorzaty świeżo odlany, również jak i mały dzwonek z imieniem Franciszek Salezy, w całym kościele, zakrystjach i chórze zaprowadzone oświetlenie elektryczne«.

3

A) 27 września 1654 r. *Akt erekcyjny klasztoru SS. Wizytek w Waraszawie.*

Louise Marie, par la grace de Dieu Reine de Pologne et de Suede Grande Duchesse de Lithuanie Rusie, Prusse etc. née Princesse de Mantoue et Montferrat de Nivernois etc. Ayant ci devant envoyé le Monsieur des Noyers Notre secretaire en France expres pour y traiter en Notre Nom avec les Religieuses de l'ordre de la Visitation Sainte Marie de Fourbourg Saint-Jacques a Paris et particulièrement avec les Révérendes-Merès, le Roi et la Reine pour avoir des Religieuses de chez elles, ou des autres maisons de leur Institut, pour le venir etablir a Varsovie ou Nous voulons fonder une maison de leur ordre, avec les trois conditions présentées et portées dans le contract passé à Paris à ce sujet, en l'annee 1650, Et présentement que les dites Religieuses sont arrivées selon Notre desir en cette année 1654, après avoir fait une mure reflexion sur les diffienttés et dangeri du pays, Nous avons trouvé à propos de changer une de trois conditions contenues au susdit contract, savoir qu'au lieu du soin que le dit Monastere de Varsovie devait prendre à perpetuite de recevoir dans la dit Maison de Varsovie des jeunes filles pour les y instruire selon la volonte des parents, en la crainte de Dieu, et leur apprendre a travailler selon leur desir, au nombre que la Supérieure et les Conseillères trouveront à propos, et de la pension des quelles elles conviendront pour leur entretien, avec les Parents. Fait à Varsovie le 27 de Septembr 1654, Louise Marie.

B) 10 marca 1727 r. *Ekscerpt z listu*. »il faut, que nous disions à vos charités, nos très honorées Soeurs, la commodité que nous avons dans ce bâtiment, c'est Qu'on y travaille en dehors sans qu'ils soit besoin de mettre rien à bas du anciennes murailles et cela na se fera que lorsque toute l'Eglise, le Choeur et les Sacristies seront entierement achevées, outre cela nous avons fait par l'avis de nos amis, personnes bien entendres en ses fortes d'entrepieces, un Contrat general avec un habile Architecte Italien«.

C) 26 sierpnia 1728. r.: *Napis na blasze położonej na kamieniu węgielnym pod budowę kościoła SS. Wizytek*.

»Dei ter Optimi Maximi Immortali honori Dei parae Virginis Marie ac S. Francisci de Sales Virginei Instituti Saneli Monialium ejusdem Beatissimae Virginis Patriarche nec non titulari ac singulari S. Aloysi Gonzagae S. J. Patrocinio atque Ludovicae Gonzagae ex Ducibus Mantuanis Reginae Poloniae duorum Regum fratrumque Vladislai IV et Joannis Casimiri consortis. Primae Religiosi huius Varsaviensis coenobii fundatricis aeviternae memoriae, ac Celsissimae Principis de Lubomiriis Illustrissimae Dominae Dominae Elisabeth Helene in Visnicz et Jarosław Comitissae in Tencyn, olim gloriosae, memoriae Celsissimi Illustrissimi Domini Domini Adami Nicolai de Granowo Sieniauski Comititis Szklów et Mysz Castellani Cracoviensis, Suppremi exercituum Regni Poloniae Ducis consortis vidue, Materno sanguine ex Oppaliniis natae Gonzagarum familiae Marchiones Myszkoscios colligatae neptis Christophori Oppalini Palatini Posnaniensis qui celebri legatione Ludovicam Gonzagam Reginam Poloniae ex Gallia in Poloniam deducit. Pronaptis Joannis Oppatini Castellani Rogosnesis cujus filia Gertrudis nupta fuit Petro Marchioni Gonzagae Myszkow, fratri Sigismundi Gonzagae Myszkowski Suppremi Mareschali Regni, primi in domo Gonzagarum a duce Mantuano Gonzaga corporati, tantorum nominum, dignissimae heredi Exaemiorumque virtutum gratiosissime Heroine invictissimae, hujus sanct. fundatrici perennisvae in Monumentum debite gratitudinis haec Bazilica cujus lapis in fundamentum jacitur, est dicatus Benedicete III, Reverendissimo ac Excellentissimo Domino Domino Camillo Pauluczi Archiepiskopo Iconii Nuntio Apostolico ad Regnum Poloniae, Caenobium Regiente Maria Helenae Poniatowska. Anno Domini 1728, 26 augusto.

Do druku podała S. dr Janina Kraszewska C. R.

S. JANINA KRASZEWSKA C. R.

RÉSUMÉ

DOCUMENTS CONCERNANT LA FABRIQUE DE L'ÉGLISE
DE SS. VISITANDINES A VARSOVIE

Les documents publiés ici, concernant la construction de l'église des Soeurs Visitandines de Warszawa, proviennent des Archives du couvent en question; ils comprennent: 1) des fragments de la chronique du couvent ayant trait aux travaux de construction, 2) les comptes de la fabrique, 3) l'acte d'érection du couvent, une inscription gravée sur une feuille de métal, fixée sur la pierre fondamentale, enfin l'extrait d'une lettre.

La Reine de Pologne, Marie-Louise de Gonzague, ayant l'intention d'établir une maison d'éducation pour les jeunes filles, fit venir en 1654 les Visitandines de Paris. Dotées par la reine de vastes terrains bordant Krakowskie Przedmieście (Faubourg de Cracovie), les Soeurs y bâtirent le couvent (fig. 189 et 190). En 1724, les Visitandines résolurent d'élever à la place de leur simple église un autre, plus grande et plus somptueuses. En 1727 fut signé le contrat avec l'architecte italien Charles Bay (Bai), et le 28.VIII. 1728 eut lieu la pose solennelle de la pierre fondamentale. Les murs avant été élevés, on dut interrompre les travaux, qui furent repris au printemps 1755; c'est alors que l'on a construit la façade de l'église et exécuté la décoration intérieure. Les travaux furent achevés en 1765. L'église a conservé son aspect général inaltéré jusqu'à nos jours (cf. la façade selon un dessin de l'époque fig. 187). Dans les documents concernant la seconde et définitive étape des travaux, le nom de l'artiste reste inconnu, ils ne le désignent que comme »architecte«. Par contre, nous apprenons le nom de l'auteur de la chaire en forme de barque — le sculpteur Jean George Plersch, parent et collaborateur des Fontana, famille d'architectes varsoviens.

Les archives mentionnent plusieurs fois Joseph Fontana, ainsi que les noms peu connus de l'architecte varsovien Nolet et du peintre Duval.